

Gülşən Qalib qızı HÜSEYNZADƏ

Sumqayıt Dövlət Universitetinin doktorantı

AZ 5008, Azərbaycan Respublikası, Sumqayıt şəh., 43-cü məhəllə.

E-mail: gulsen396@mail.ru

YENİ ÇAĞIRIŞLAR ŞƏRAİTİNDƏ SƏNAYE MÜƏSSİSƏLƏRİNİN DAYANIQLI İNKİŞAFININ TƏMİN EDİLMƏSİ YOLLARI

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi yeni çağırışlar şəraitində sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi yollarının müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Bu məqsədlə sənaye sahəsində fəaliyyət göstərən müəssisələrin inkişaf problemləri açıqlanmışdır. Sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi mexanizmlərinin hazırlanması və tətbiq edilməsinin vacibliyi əsaslandırılmışdır. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində müəssisələrin fəaliyyətinin dayanıqlı olması üçün tələb olunan şərtlər və amillər təhlil edilmiş, ümumiləşdirilmişdir. Sənaye müəssisəsinin gəlirlik prinsiplərinin qorunması, müəssisənin sabitliyinin təmin edilməsi və fəaliyyət strategiyasının təkmilləşdirilməsi məsələləri baxılmışdır. Müasir şəraitdə sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının təşkili üzrə tövsiyələr hazırlanmış və təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın metodu kimi daha çox istifadə edilən iqtisadi metodlardan olan analiz, sintez, və ümumiləşdirmə metodlarından istifadə olunmuşdur. Bunlarla bərabər, sənaye müəssisələrinin idarə edilməsi proseslərini araşdıran alim və tədqiqatçıların elmi əsərlərinə də yer verilmişdir.

Tədqiqatın nəticələri müasir dövrdə sənaye müəssisələrinin idarəetmə mexanizmlərinin təkmilləşdirilməsi proseslərində əldə olunmuş elmi-praktiki nəticələrdən səmərəli istifadə edilməsi ilə əlaqəlidir.

Açar sözlər: sənaye, sənaye müəssisələri, dayanıqlı inkişaf, dayanıqlı inkişaf problemləri, sənaye müəssisələrinin dayanıqlılıq problemləri, müəssisənin sabitliyi problemləri.

UOT: 336: 330.34**JEL: L52; L53; O14**

Giriş

Global çağırışlar şəraitində sənaye müəssisələri xarici və daxili mühitin dəyişən şərtlərinə uyğunlaşmaq problemi ilə üzləşirlər. Sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafı onun daxili mühitinin dəyişdirilməsi, habelə qarşıya qoyulmuş məqsədə doğru irəliləyişin, maksimum nəticələrin əldə edildiyi və keyfiyyət xüsusiyyətlərinin müasirləşdirilməsi ilə xarakterizə olunan xarici mühitlə qarşılıqlı əlaqənin uyğunlaşdırılması prosesidir. Hazırda sənayenin dayanıqlı inkişafı və onun iqtisadiyyatda baş verən bazar dəyişikliklərinə adekvat reaksiya vermək imkanları məsələlərinə xüsusi diqqət yetirilir. Ümumi yanaşmaya görə, “dayanıqlı inkişaf” anlayışının şərhli inkişafın sosial və bioloji əsaslarının nəzərə alınmasına əsaslanır və “gələcək nəsillərin inkişaf etmək qabiliyyətinə təhlükə yaratmadan indiki nəslin ehtiyaclarının ödənilməsi” kimi müəyyənləşdirilir. Sənayenin dayanıqlı inkişafı üç əsas komponentin balanslaşdırılmış müsbət dinamikasına əsaslanır: 1) iqtisadi (mülk sahiblərinin sərvətinin artması,

aktivlərin və gəlirliliyin artması və s.); 2) sosial (insan kapitalının inkişafı, əmək haqqının və əmək məhsuldarlığının artması və s.) və 3) ekoloji (ətraf mühitə təsirin minimuma endirilməsi və s.) [1, s.12]. Məlumdur ki, dayanıqlı inkişaf bir çox sahələri əhatə edir və onun təmin edilməsinə yönəlmiş tədbirlərə əsasən iqtisadi inkişafın, sosial şəraitin və ekoloji vəziyyətin yaxşılaşdırılması daxildir. Hər üç sahə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsində eyni dərəcədə önəmlidir [2, s.4]. Dayanıqlılıq vəziyyəti müəssisənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində mühüm yer tutur. Müəssisənin dayanıqlılığı nə qədər yüksək olarsa, o, xarici mühitdəki dəyişikliklərdən və bazar şərtlərindən bir o qədər az asılı olacaqdır. Bazar şəraitində dayanıqlılıq yalnız müəssisənin sabit mövqeyinin təminatı deyil, həm də onun yaşamasının təminatıdır [3, s.122].

COVID-19 pandemiyasından sonra sənaye müəssisələri qarşısında yeni tələblər qoyulur ki, bunlar istehsalın genişləndirilməsi, iş proseslərinə qabaqcıl texnologiyaların tətbiqi, bazarlarda

mövqələrinin möhkəmləndirilməsi və orada mövcudluğun yeni seqmentlərini inkişaf etdirmək istiqamətində fəaliyyətlərini yenidən qurmaqla potensial istehlakçıların çeşidinin artırması, dinamik mürəkkəb mühitdə yeni daha səmərəli rəqabət üstünlüyünün yaradılmasıdır. Bu hallar müasir sənaye müəssisələri üçün yeni tələbləri diktə edir və çeşidi artırmağa və əlavə mənfəət əldə etməyə, maliyyə sabitliyini və ödəmə qabiliyyətini artırmağa, eləcə də uzunmüddətli perspektivdə modernləşməyə və innovativ inkişafa kömək edən effektiv strategiyaların formalaşdırılmasına obyektiv ehtiyac vardır.

Müasir dövrdə sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi proseslərinin təhlili və qiymətləndirilməsi

Qeyd edək ki, sənaye müəssisələrinin inkişafının davamlılığının təmin edilməsi üçün diversifikasiya prosesi reallaşdırılmalıdır. Bu, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf strategiyasına uyğun olaraq reallaşdırılmalı, innovasiyaların yaradılması, yüksək texnologiyalı sahələrin sürətli inkişafı yolu ilə neft sektorundan asılılığını aradan qaldırmaq və bununla da sənaye müəssisələrinin rəqabətqabiliyyətli və davamlı iqtisadi artımına nail olmaq lazımdır [4, s.24]. Sənaye müəssisələrinin inkişafının dayanıqlılığı üçün alternativ variant şaxələndirmə prosesidir ki, bu da müəssisələrə məhsul çeşidini genişləndirməyə, resurs bazasını optimallaşdırmağa, yeni satış bazarlarını inkişaf etdirməyə imkan verir ki, son nəticədə onlara bazarın və maliyyə vəziyyətinin sabitliyini artırmağa imkan verəcək. Odur ki, sənaye müəssisələrinin şaxələndirilməsi və rəqabət qabiliyyətinin səviyyəsinin artırılması vasitəsi kimi diversifikasiya strategiyasının formalaşdırılmasına kompleks yanaşmanın əsaslandırılmasına ehtiyac var. Fəaliyyətin diversifikasiyası strategiyasının hazırlanmasında və müəssisənin iqtisadi inkişafının əsas yolunun seçilməsində mühüm məqam uzunmüddətli planlaşdırma, yəni onun uzunmüddətli inkişafı üçün düzgün istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi və aşağıdakı əsas vəzifələrin həll edilməsidir: 1. İdarəetmə iyerarxiyasının bütün səviyyələrində strateji problemlərin həllinə yönəlmiş müəssisənin təşkilati strukturunun təkmilləşdirilməsi. 2. Yeni fəaliyyət növlərini inkişaf etdirmək və yeni bazarları fəth etmək məqsədilə istehsalın diversifikasiyasının reallaşdırılması və 3. Mövcud sənaye məhsulları bazarında biznes və iqtisadi mövqeləri gücləndirmək üçün yeni məhsulların istehsalı.

Diversifikasiya strategiyasının reallaşdırılmasının gözlənilən son nəticələri bunlardır: 1) avadanlıq parkının təkmilləşdirilməsi, tam istehsal dövrünün təmin edilməsi və əmək potensialının artırılması; 2) istehsal imkanlarının artırılması, rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalı və əlavə xərclərin azaldılması; 3) müştərilər arasında müəssisənin müsbət imicinin formalaşdırılması və istehlakçı loyallığının artırılması; 4) potensial müştərilərin ehtiyaclarının və alıcıların maraqlarının ən tam şəkildə ödənilməsi; 5) sənaye müəssisələrinin bazarda mövqənin gücləndirilməsi və genişləndirilməsi, yeni satış bazarlarına daxil olması; 6) potensial müştərilər üçün məlumat açıqlığının və bazar intizamının artırılması və 7) risklərin azaldılması və sığortalanması [5, s.105].

Diversifikasiya mexanizmi diversifikasiya strategiyasının formalaşdırılması və tətbiqi üçün əsas bazadır, onun əsas komponentləri ən uyğun strateji məqsədlərin və istiqamətlərin müəyyənləşdirilməsi və seçilməsidir. Bu, sənaye müəssisəsinə öz inkişaf istiqamətlərini daha rəşional və dəqiq müəyyənləşdirməyə, məqsədyönlü strateji siyasət aparmağa və ümumi məqsədlərə nail olunmasını və diversifikasiya yolu ilə gələcək inkişafın faydalarını təmin edən konkret strateji planlar qurmağa imkan verəcəkdir. Sənayesi müəssisələrinin müasir iqtisadi inkişafının əsas vəzifəsi innovativ trayektoriyaya daxil olmaq, əsaslı şəkildə yeni artım amillərindən maksimum istifadə etməkdir. Bu yanaşma müəssisələri bilik tutumlu istehsal əsasında yenidən təşkil etməyə imkan verəcəkdir. Müəssisənin innovasiya fəaliyyətini idarə etmək və onun potensialını qiymətləndirmək məqsədilə ən təsirli vasitələri seçmək üçün innovativ fəallığın artırılması yollarını hazırlamaq lazımdır [6, s.45]. Sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafı innovasiyaların tətbiqi səviyyəsindən asılıdır. Odur ki, həmin müəssisələrdə innovasiyaların tətbiqi və onların stimullaşdırılması zəruridir. Müəssisələrin innovativ inkişafının stimullaşdırılması istiqamətində təkmilləşdirilməsi elmi-tədqiqat işlə

rinə çəkilən xərclərin artmasına, yeni məhsulların buraxılmasına, texnoloji proseslərin və avadanlıqların yenilənməsinə və nəticədə satışın, mənfəətin və investisiya resurslarının artmasına gətirib çıxara bilər. Odur ki, bu sahədə dövlət siyasətinin təkmilləşdirilməsinə zərurət artır.

Bazar şəraitində innovasiya proseslərinin idarə edilməsində dövlətin iştirakı müxtəlif formalarda,

çoxşaxəli vəzifələrin həllində özünü göstərə bilər. Nümunə olaraq onlardan bəzilərini sadalayaq:

- innovasiya proseslərinin intensivləşdirilməsinə imkan yaradan qanunvericilik və tənzimləyici bazanın yaradılması (müəssisələrin innovativ inkişafının stimullaşdırılması istiqamətində rəqabətin təşviqi, vergi və bank qanunvericiliyində dəyişikliklər yolu ilə);
- innovativ inkişafın prioritet istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi və dəstəklənməsi;
- innovasiya proseslərinin iştirakçılarının iqtisadi maraqlarını dövlətin inkişafının strateji istiqamətlərinə yönəltməklə (rəqabətin inkişafı, maliyyə subsidiyalarının, vergi, sığorta güzəştlərinin verilməsi və sanksiyaların tətbiqi yolu ilə) onların hərəkətlərin əlaqələndirilməsi və stimullaşdırılması;
- müəssisələrin innovativ inkişafı üçün müxtəlif ehtiyat fondularından vəsaitlərin cəlb edilməsi imkanlarının və onlardan istifadə mexanizmlərinin müəyyənləşdirilməsi;
- dövlət şəbəkəsinin inkişafı və qeyri-dövlət təhsil müəssisələrinin yaradılmasının stimullaşdırılması yolu ilə innovasiya fəaliyyətinə kadr dəstəyi;
- informasiya, hüquq, konsaltinq və innovasiyaların yayılması ilə məşğul olan digər firmalar şəbəkəsi ilə təmsil olunan innovasiya infrastrukturunun formalaşmasına köməklik göstərilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin sosial və ekoloji problemlərin həllinə yönəldilməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin sosial statusunun yüksəldilməsi və onun iştirakçılara sosial dəstəyin göstərilməsi;
- regionların innovasiya resurslarından daha dolğun istifadə etmək məqsədilə innovativ proseslərin regional tənzimlənməsi;
- innovasiya fəaliyyətinin beynəlxalq aspektlərinin tənzimlənməsi və s.

Bu kimi tədbirlərin siyahısını daha da genişləndirmək olar. Deyilənlər onu göstərir ki, bazar şəraitində dövlətin innovativ proseslərin aktivləşdirilməsində iştirakı üçün geniş imkanlar mövcuddur. Hazırda zəruri şərt sənayenin innovativ inkişafı üçün dövlət səviyyəsində uzunmüddətli proqramın qəbul edilməsi və reallaşdırılması zəruridir. Belə proqramın hazırlanması sənayesinin ölkə iqtisadiyyatında, onun təhlükəsizliyinin təmin edilməsində, əhalinin yaşayışının yaxşılaşdırılmasında son dərəcə mühüm rolunu diktə edir.

Bununla belə, sənayenin innovativ inkişafı proqramının ən mühüm komponentlərinə aşağıdakılar daxil edilməlidir:

- sənaye müəssisələrində yaradılmış elmi-texniki potensialın saxlanılması və daha da sürətləndirilməsi üçün qanunvericilik, tənzimləyici və maliyyə şərtlərinin formalaşdırılması;
- sənaye müəssisələrinin innovativ fəaliyyətə həssaslığının artırılması və stimullaşdırılması;
- maddi, maliyyə və intellektual resursların ən mühüm innovasiya sahələrində cəmləşdirilməsi, dərin emal dərəcəsi olan rəqabətqabiliyyətli məhsulların istehsalının artırılması və onların müxtəlif bazarlarda yerləşdirilməsi;
- istehsal olunan məhsulların istehlak xassələrinin yaxşılaşdırılması, onların prinsipcə yeni növlərinin inkişafı və bununla əlaqədar olaraq sənaye istehsalının ümumi strukturunun təkmilləşdirilməsi;
- texnoloji proseslərə, avadanlıqlara və ümumilikdə müəssisələrə nəzarət sistemlərinin optimallaşdırılması;
- müəssisələrin innovativ inkişafına iri investisiya olunmuş şirkətlərin cəlb edilməsinin stimullaşdırılması;
- sənaye müəssisələrinin, habelə onunla bağlı digər sahələrin və ərazilərin inkişafında sosial problemlərin həlli.

Azərbaycanda innovativ proseslərin əhəmiyyətli dərəcədə genişləndirilməsinə, xüsusilə sənaye müəssisələrimizin müasirləşdirilməsinə və innovativ məhsulların çeşidinin artırılmasına ehtiyac var. Fikrimizcə, bu proseslərdə AİZ-lər önəmli rollardan birini oynaya bilər. Son illərdə dünya iqtisadiyyatının qloballaşması proseslərinin əhəmiyyətli dərəcədə genişlənməsi, maliyyə-iqtisadi böhranların kəskin nəticələri, dünya iqtisadiyyatının müasir inkişaf tendensiyaları yaxın gələcəkdə sənaye müəssisələrinin innovativ fəaliyyətinin sürətləndirilməsini mühüm zərurətə çevirir. Oudur ki, sənaye müəssisələrimizin dünya iqtisadiyyatında gedən proseslərdə önəmli yer tutmasında və onların rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında innovativ və ixrac yönümlü sahələrin mühüm rolu diqqəti cəlb edir [7, s.309].

Ümumiyyətlə, sənaye müəssisələrinin inkişafının həm dinamik, həm də statik davamlılığına innovasiya vasitəsilə nail olmaq olar. İnnovasiya sahəsində strateji planlaşdırma müasir şəraitdə

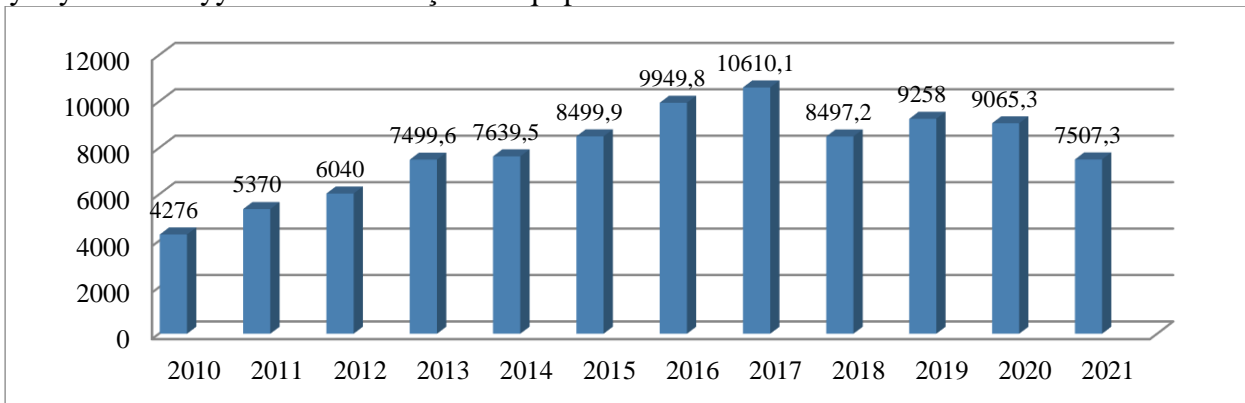
müəssisənin rəqabət qabiliyyətini və səmərəliliyini artıran dayanıqlı inkişafın fundamental elementidir [8, s.79]. Sənaye müəssisələr innovasiya amilini nəzərə almaqla öz inkişafının strateji planlaşdırılmasına ciddi diqqət yetirməlidirlər. İnnovasiya fəaliyyət, müəssisənin inkişafı üçün innovativ strategiyanın hazırlanması prosesində risk və qeyri-müəyyənlə müşayiət olunan transformasiya və dəyişikliklərə yönəldilmişdir. Odur ki, müəssisənin strateji planlaşdırması yaşamaq və dayanıqlılığa nail olmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur. Dayanıqlılıq sənaye müəssisələrinin inkişafının strateji məqsədlərinə uğurla nail olmaq üçün ilkin şərtidir və məhz belə şəraitdə resurslardan qənaətlə istifadə, fəaliyyətin yenilənməsi və səmərəliliyi təmin edilir.

Sənaye müəssisələrinin inkişafı üçün innovativ strategiyanın hazırlanması prosesinin ən vacib elementləri onların dayanıqlılığını poza biləcək amillərin nəzərə alınması və təhlilidir. Bütövlükdə, müasir iqtisadi inkişaf şəraitində müəssisənin dayanıqlı inkişafına təsir göstərən aşağıdakı üç qrup amili ayırmaq olar: I. Birinci qrupa meqa amillər daxildir, yəni müasir dünya iqtisadiyyatının inkişafı ilə müəyyən edilən xarici amillər: dünya iqtisadiyyatının subyektlərinin inkişaf dinamikası; dünya maliyyə və bank sisteminin vəziyyəti; ölkənin tədiyə balansının vəziyyəti; dünya əmtəə bazarlarının və xammal bazarlarının konyunkturasi; dünya və milli fond bazarının vəziyyəti; siyasi, sosial, ekoloji amillər. II. İkinci qrup amillərə ölkənin makroiqtisadi inkişafının amilləri daxildir: bazar münasibətlərinin və sahibkarlığın inkişaf səviyyəsi; dövlət büdcəsinin vəziyyəti və elm, təhsil və innovasiyaya xərclərin səviyyəsi; ölkənin pul və fiskal siyasəti; dövlətin innovasiya siyasəti; inflyasiyanın səviyyəsi və III. Üçüncü qrup

amillər təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətində sabitliyi poza bilən əsas amillərdir. Bu amillərə müəssisənin mikroiqtisadi inkişafının daxili amilləri daxildir: istehsalın texniki səviyyəsi; əmək məhsuldarlığı; məhsulların rəqabət qabiliyyəti; qiymət və maliyyə sabitliyi göstəriciləri; digər amillər [9, s.87].

Sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi perspektivləri və istiqamətləri

Sənaye müəssisələrinin inkişafının dayanıqlılığının və rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə strateji tələblərin müəyyənləşdirilməsi innovasiyaların geniş tətbiqinə böyük sərmayələrin qoyulmasını, intellektual potensialın geniş istifadəsini və investisiyaların artırılmasını tələb edir. Bunun üçün dövlət tərəfindən hazırlanmış innovasiya siyasətinin daha səmərəli reallaşdırılması tələb olunur [10, s.25]. Rəqabət üstünlüklərini möhkəmləndirmək üçün sənaye müəssisələri daim ən gəlirli fəaliyyət sahələrini axtarmalıdır. Sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin uğuru seçilmiş strategiyanın düzgün və əsaslı olması ilə qəti şəkildə müəyyən edilir. Bunun üçün idarəetmə qərarları düzgün və vaxtında qəbul edilməlidir. İdarəetmə qərarlarının qəbulu mexanizmində mühüm yer investisiyaların effektivliyinin və sənaye müəssisələrinin investisiya cəlbediciliyinin təhlilinə aiddir. Sənaye müəssisələrinin inkişafının dayanıqlılığının zəruri şərti fəaliyyətin diversifikasiyasına investisiyaların həcmindən və səmərəliliyinin artırılmasıdır. İnnovasiya proseslərinin idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi müəssisənin mənfəətini artırmaqla yanaşı, bazaradakı mövqeyini möhkəmləndirəcək [11, s.39].

Şəkil 1. Sənayedə əsas kapitala investisiyalar, mln. manat (mənbə: ARDSK məlumatları əsasında tərtib edilib)

Azərbaycanda sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafında investisiyaların mövcud vəziyyəti şəkil 1-də verilmişdir.

Şəkil 1-dən görünür ki, sənaye müəssisələrinə yönəldilən investisiyalar 2010-cu ildə 2018-ci ilin əvvəlində davamlı olaraq artmışdır. Lakin həmin ildən başlayaraq azalma müşahidə olunmuşdur. Belə ki, 2021-ci ildə sənayeyə yönəldilən investisiyaların həcmi 2017-ci ilə görə 41,3%, 2020-ci ildə 17,0%, 2019-cu ildə 14,6%, 2018-ci ildə isə 24,9% azalmışdır [12]. Azalma əsasən investisiyalarda müşahidə olunub. Məsələn, 2021-ci ildə sənayeyə yönəldilən xarici investisiyalar 3169,1 milyon manat olub ki, bu da 2017-ci ilə görə 2,2 dəfə azalmışdır. Daxili investisiyalara gəlinə isə, bu investisiyalar 4338,2 milyon manat olub ki, bu da 2017-ci ilə görə 19,8% artmışdır.

Yeni çağırışlar şəraitində sənaye müəssisələrinin modernləşdirilməsi elmi-tədqiqat işlərinin ən son nailiyyətlərindən istifadə etməklə istehsalın təşkilatı və texnoloji cəhətdən yenilənməsinə yönəlmiş investisiyalar olmadan mümkün deyil. Sənaye müəssisələrinin texnoloji modernləşdirilməsini istehsalın təkmilləşdirilməsinə yönəldilmiş transformasiya dəyişiklikləri hesab etsək, o, istehsalın texnoloji səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəlmiş innovasiyaların tətbiqi yolu ilə maddi-texnoloji bazada keyfiyyətə qarşılıqlı əlaqəli dəyişikliklər kimi çıxış edir. Ancaq əslində sənaye müəssisələrində istehsalın modernləşdirilməsi zamanı istehsalın yüksək texnoloji səviyyəsinə həmişə nail olunmur, əksər hallarda bu, istehsal proseslərindən birinin qismən modernləşdirilməsidir. Sənaye müəssisələrinin texnoloji modernləşdirilməsinin məqsədlərinə bunları aid etmişik: əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi; maddi və qeyri-maddi resurslara çıxış imkanlarının genişləndirilməsi; istehsalın texnoloji mobilliyinin artması; məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması; bazar mövqelərinin yaxşılaşdırılması; iş şəraitinin yaxşılaşdırılması; istehsalın ekoloji mühitinin yaxşılaşdırılması; ətraf mühitə zərərli maddələrin buraxılmasının azaldılması; istehsal və marketinqdə İKT-dən istifadə səviyyəsinin artırılması; müəssisənin informasiya məkanının rasionallaşdırılması; innovativ fəallığın artması; innovasiya prosesinin səmərəliliyinin artırılması və daxili mühitin risklərinin minimuma endirilməsi.

Bizə görə, inkişafın dayanıqlılığına nail olmaq məqsədilə sənaye müəssisələri potensialını maksimum dərəcədə artırmaq, bir çox amillərin təsirini

nəzərə almaqla inkişaf tempini optimallaşdırmaq, istehsalın intensivliyinin artırmaq, xərcləri azaltmaq, sığorta vəsaitləri, kadrların həvəsləndirilməsi fondları, gələcək xərclər üçün vəsait və s. hesabına istehsalı stimullaşdırmaq, keyfiyyət meyarlarını müəyyənləşdirmək və onlara riayət etmək kimi tələblərə əsaslanmalıdır. Ümumiyyətlə, sənaye müəssisələri dayanıqlı inkişafa aşağıdakı komponentlər əsasında nail olurlar:

- iqtisadi artımın davamlılığının təmin edilməsi, məhsulların rəqabət qabiliyyətinin artırılması və məhsuldar məşğulluğun təmin edilməsi;

- dəyişən rəqabət şəraitinə, müştəri ehtiyaclarına və s. uyğunlaşma, bu şərtlərə uyğun optimal vəziyyətin tapılması;

- ekoloji nöqtəyi-nəzərdən qeyri-rasional istehsalın payının azaldılmasına, ətraf mühitə minimal təsir göstərən yüksək texnologiyalı, bilik tutumlu sahələrin payının artırılmasına yönəlmiş sənayedə struktur dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi;

- resurslara qənaət prinsiplərinə riayət edilməsi;

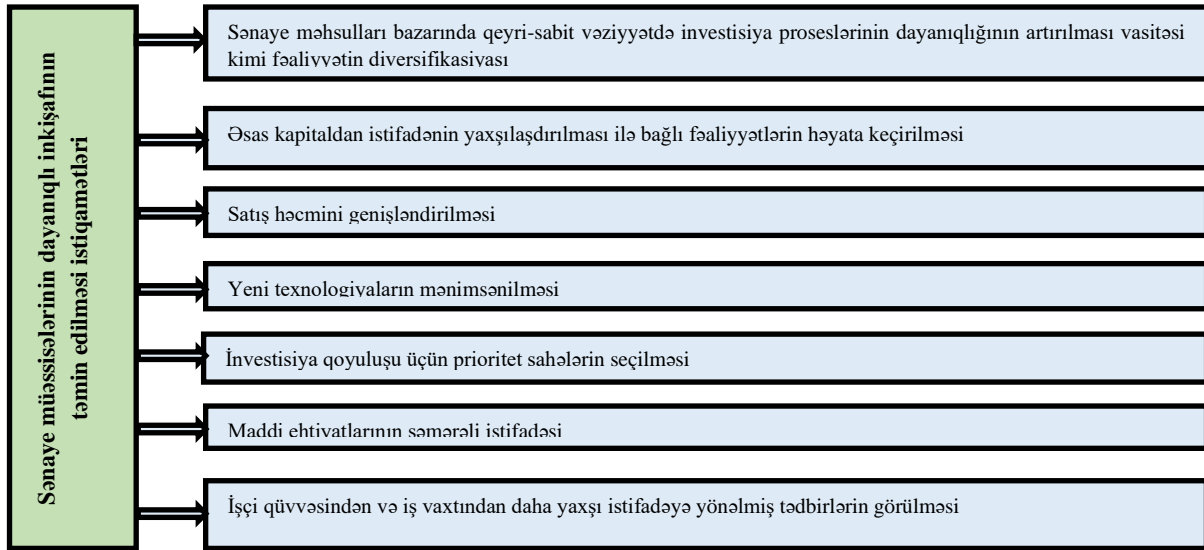
- sənaye istehsalının artım tempinin təbii ehtiyatların istehlakının artım tempinə nisbətən artırılması;

- sənaye kompleksinin bütün struktur elementlərinin (innovasiyalar, investisiyalar, kadrlar, maliyyə və s.) tarazlı inkişafının təmin edilməsi;

- sənaye müəssisələrinin, yerli özünüidarəetmə orqanlarının, dövlət hakimiyyəti orqanlarının, əhəlinin, maliyyə strukturlarının və s. maraqlarının tarazlığına nail olunması.

Aparılan tyədqiatlar nəticəsində ümumiləşdirmə aparsaq, sənayenin inkişafının dayanıqlılığının təmin edilməsi yollarını şəkil 2-ki kimi əks etdirə bilərik.

Qeyd edək ki, sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin əsas məqsədlərindən biri istehsal olunan məhsulların rəqabət üstünlüklərinin artırılması və istehsalın texnoloji səviyyəsinin yüksəldilməsi ilə müşayiət olunan dayanıqlı inkişaf mərhələsinə keçiddir. Sənaye müəssisələrinin dayanıqlı inkişafında texnoloji dayanıqlılıq mühüm rol oynayır ki, bu da ən son texnoloji yeniliklərin istehsalata səmərəli tətbiqi, istehsal prosesinin təkmilləşdirilməsi və sənaye müəssisəsinin rəqabətqabiliyyətilik səviyyəsinin yüksəldilməsi prosesidir. Müasir dövrdə bu amillərin ciddi şəkildə nəzərə alınmasını vacib hesab edirik.

Şəkil 2. Sənayenin inkişafının dayanıqlılığının təmin edilməsi istiqamətləri (mənbə: müəllif tərəfindən tərtib edilib)

Nəticə

Yeni çağırışlar şəraitində sənayenin inkişafını dayanıqlılığını təmin etmək məqsədilə onların inkişafı üzrə yeni dövlət proqramı hazırlanmalı və mövcud olanlar təkmilləşdirilməlidir: - müəssisənin fəaliyyət göstərdiyi bazarın daimi monitorinqi, rəqiblərin təhlili və elmi-texnoloji işlərin əsas nəticələri;

- aşağıdakı məqsədlər üçün istehsal texnologiyasının və istehsal olunan malların inkişafına töhfə verən innovasiyaların istehsal prosesinə tətbiqi: a) müəssisənin rəqabət qabiliyyətinin artırılması; b) resurslardan istifadənin səmərəliliyini artırılması və istehsal xərclərinin azaldılması; c) ətraf mühitə atılan emissiyaların həcmi azaldılması;

- kommersiya və inzibati xərcləri idarə etməklə qoyulmuş kapitalın rentabelliyyətinin, əsas kapitalla investisiyaların gəlirliliyinin artırılması, dövriyyə kapitalının və onun strukturunun optimallaşdırılması;

- müəssisədə insan kapitalının və peşəkar işçilərin idarə edilməsi, iş şəraitinin yaxşılaşdırılması; sosial təminatlar sistemində daxil olan tədbirlər siyahısının genişləndirilməsi;

- müəssisənin korporativ mədəniyyətinin inkişafı, şirkətin işçiləri və cəmiyyət qarşısında sosial və ekoloji məsuliyyətin artırılması;

- istehsal prosesində ətraf mühitə çirkləndirici təsirin azaldılması, tullantıların təkrar emalı

əsasında müəssisənin ekoloji siyasətinin formalaşdırılması;

- sənaye təhlükəsizliyinin (istehsalatda bədbəxt hadisələrin azaldılması və s.) və kibertəhlükəsizliyin (məlumat bazalarının və proqram təminatının mühafizəsi) təmin edilməsi üzrə proqramların hazırlanması və reallaşdırılması;

- müasir informasiya texnologiyalarına əsaslanan müəssisə idarəetməsinin ən son metodlarından istifadə və s.

Sənayenin dayanıqlı inkişafı proqramının səmərəli şəkildə reallaşdırılması məqsədilə dövlət orqanlarının dəstəyi zəruridir ki, həmin dəstək tədbirlərinə aid edə bilirik:

- cəmiyyətin, müəssisələrin, elmin inkişafı və onların səmərəli inteqrasiyası üçün əlverişli şəraitin yaradılması;

- milli inkişaf proqramlarının hazırlanması üçün əsas kimi dayanıqlı inkişafın əsas müddələrinə istifadə edilməsi;

- elektron hökumətin inkişafı;

- səmərəli sənaye siyasətinin hazırlanması və onun reallaşdırılması mexanizmlərinin hazırlanması, sənaye siyasəti çərçivəsində müəssisələrin dəstəklənməsi üçün iqtisadi və təşkilati vasitələrdən istifadə edilməsi və s.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Щеглов, Е.В. Особенности устойчивого развития промышленных предприятий в условиях цифровой экономики / Е.В.Щеглов

// . – 2018. № 4, – с. 11-15.

2. İbrahimov, E. Dayanıqlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsində dövlət büdcəsindən səmərəli istifadə yolları / Statistika xəbərləri, Cild 3, – 2119. İyul-sentyabr, – s. 4-11.

3. Толстых, Т.О. Принципы и цели устойчивого развития в стратегиях развития промышленных предприятий / Т.О.Толстых, О.А.Кондратьева // Регион: системы, экономика, управление. – 2021. № 3(54), – с. 120-127.

4. Qarayev R.H. Emal sənayesində sahibkarlıq fəaliyyətinin rəqabətə davamlı inkişaf strategiyasının yaradılması mexanizmləri. Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın avtoreferatı. – Gəncə, – 2022, – 31 s.

5. Семенихина, А.В. Стратегия диверсификации деятельности промышленного предприятия: комплексный подход к формированию и реализации / А.В.Семенихина, И.А.Тронина // Известия Юго-Западного государственного университета. Серия: Экономика. Социология. Менеджмент. – 2019. – Т. 9, № 4(33), – с. 96-107.

6. Шаталова, А.Н. Инновации как ключевой фактор устойчивого развития предприятий пищевой промышленности / А.Н.Шаталова, И.Г.Сергеева // Экономика.

Право. Инновации. – 2020. № 1, – с. 43-47.

7. Əliyev Ş.T. Azad iqtisadi zonaların inkişafının aktual aspektləri. Monoqrafiya. Sumqayıt: SDU-nun redaksiya və nəşr işləri şöbəsi, – 2022, – 422 s.

8. Денисов, К.А. Показатели оценки уровня устойчивого инновационного развития предприятия / К.А.Денисов // . – 2014. № 1, – с. 79-81.

9. Рахматова, М.У. Роль инноваций в стратегическом планировании деятельности предприятия / М.У.Рахматова, А.О. усакеева // Известия Иссък-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2019. № 4(27), – с. 86-90.

10. Mahmudova, L.F. Azərbaycanda strateji innovasiya fəaliyyətinin investisiya-maliyyə təminatının aktual məsələləri. Audit № 4, Cild 26, 2019, – s.24-36.

11. Кондрашова, А.В. Стратегия диверсификации как направление улучшения экономической эффективности деятельности фирмы / А.В.Кондрашова, И.И.Мацулевич // Colloquium-Journal. – 2019. № 5-5(29), – с. 38-40.

12. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Statistika məcmuə. – Bakı, – 2022, – 748 s.

Гюльшан Галиб гызы ГУСЕЙНЗАДЕ,

Докторант Сумгаитского Государственного Университета, AZ5008, 43 квартал, Сумгаит,
Азербайджанская Республика
E-mail: gulsen396@mail.ru

ПУТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В УСЛОВИЯХ НОВЫХ ВЫЗОВОВ

Резюме

Целью исследования является определение путей устойчивого развития промышленных предприятий в условиях новых вызовов. Для этого раскрыты проблемы развития предприятий, функционирующих в сфере промышленности. Обоснована важность и разработка новых механизмов в обеспечении устойчивого развития промышленных предприятий. Обобщены важнейшие условия и факторы, обуславливающие обеспечение устойчивой деятельности промышленных предприятия в условиях рыночных отношений. Рассмотрены ключевые вопросы совершенствования стратегической деятельности обеспечения стабильности предприятий и соблюдения основных принципов рентабельности промышленных предприятий. Подготовлена группа рекомендаций и предложений по устойчивой организации промышленных предприятий в нынешнем периоде.

Методы исследования состоят из традиционных общеизвестных экономических методов, в том числе - анализа, синтеза и обобщения. Более того рассмотрены научные взгляды ряда

исследователей, изучающих проблемы устойчивого обеспечения развития промышленных предприятий в условиях новых вызовов.

Результаты исследования отражены в подготовке и реализации более эффективных механизмов и использовании научно-практических результатов в совершенствовании деятельности промышленных предприятий в современном периоде.

Ключевые слова: промышленность, промышленные предприятия, устойчивое развитие, проблемы устойчивого развития, проблемы устойчивости промышленных предприятий, проблемы стабильности предприятий.

Gulshan Ghalib HUSEYNZADE,

Doctoral student of Sumgait State University, AZ5008,

43rd quarter, Sumgait, Republic of Azerbaijan

E-mail: gulsen396@mail.ru

WAYS TO ENSURE SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN THE NEW CHALLENGES

Summary

The purpose of the research is to determine ways of sustainable development of industrial enterprises in the new challenges. For this, the problems of the development of enterprises operating in the field of industry are disclosed. The importance and development of new mechanisms in ensuring the sustainable development of industrial enterprises is justified. The most important conditions and factors leading to the sustainable operation of the industrial enterprise in the conditions of market relations are summarized. The key issues of improving strategic activities to ensure the stability of enterprises and compliance with the basic principles of profitability of industrial enterprises are considered. A group of recommendations and proposals on the sustainable organization of industrial enterprises in the current period are given in the end.

Research methods consist of traditional well-known economic methods, including analysis, synthesis and generalization. Moreover, the scientific views of a number of researchers studying the problems of sustainable development of industrial enterprises in the new challenges are considered.

The results of the research are reflected in the preparation and implementation of more effective mechanisms and the use of scientific and practical results in improving the activities of industrial enterprises in the modern period.

Key words: industry, industrial enterprises, sustainable development, problems of sustainable development, problems of sustainability of industrial enterprises, problems of stability of enterprises.